

ФІСКАЛЬНИЙ ТА РЕГУЛЮЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Одним із бюджетоформуючих податків при наповненні місцевих бюджетів в Україні є податок на доходи фізичних осіб. Серед усієї сукупності податкових платежів саме податок на доходи фізичних осіб характеризується перерозподільчими процесами, які найефективніше проявляються через його функціональне призначення.

За період існування незалежності України оподаткування доходів громадян зазнало численних трансформацій та перетворень методом апробації як прогресивної, так і пропорційної системи оподаткування особистих доходів. При цьому в різні періоди податок на доходи фізичних осіб (прибутковий податок з громадян) з точки зору його фіскальної достатності і економічної ефективності сприймався неоднозначно. Його другорядність у порівнянні із непрямими податками в Україні була обумовлена недосконалістю механізму справляння, низьким рівнем доходів громадян, низьким рівнем довіри громадян до держави та невідповідністю критерію «податки – блага». Саме тому виникла необхідність реформування системи прибуткового оподаткування фізичних осіб, що було зроблено спочатку шляхом затвердження Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» у 2004 р., а пізніше – у Податковому кодексі України 2011 р. Проте, і сьогодні існує чимало недоліків щодо механізму справляння податку на доходи фізичних осіб як у контексті його відповідності умовам фіску, так і соціальної справедливості.

Звичайно, єдиного підходу до забезпечення ефективності податкових реформ у фіскальній практиці немає, однак напрями й шляхи до їх проведення досліджуються вченими різних наукових світових та вітчизняних шкіл. Проблемам, пов'язаним з трансформацією процесів оподаткування, присвячено значну кількість досліджень вітчизняних учених В.Андрущенка, О.Василика,

В.Вишневіського, В.Гейца, А.Данилова, В.Загорського, Ю.Іванова, А.Крисоватого, І.Луїної, В.Мельника, В.Опаріна, А.Соколовської, В.Суторміної, А.Тищенко, В.Федосова, С.Юрія та ін. Разом з тим проблема вибору раціональних форм і методів оподаткування в період реформування податкової системи все ще залишається відкритою, а вітчизняна практика в цьому питанні далека від досконалості.

Метою статті є дослідження теоретичних засад та вироблення практичних рекомендацій щодо основних напрямів підвищення ефективності справляння податку на доходи фізичних осіб в контексті наповнення дохідної частини місцевих бюджетів в Україні та у відповідності до принципів соціальної справедливості в оподаткуванні.

В сучасних ринкових умовах стратегічними завданнями фінансової політики є реалізація фіскального і регулюючого потенціалу особистого прибуткового оподаткування. Це означає, що із ростом добробуту платників податків – фізичних осіб, розширенням бази оподаткування буде відбуватись збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів, що дасть змогу проводити активну соціальну політику.

Зважаючи на те, що податок на доходи фізичних осіб виступає базовим джерелом наповнення місцевих бюджетів в Україні, виникає питання щодо розширення бази оподаткування цим податком. Саме тому сьогодні важливого значення набуває теоретичне обґрунтування і практична реалізація фіскального потенціалу оподаткування доходів фізичних осіб, який є складовою податкового потенціалу регіону в цілому і характеризує його податкові можливості.

Фіскальний потенціал оподаткування доходів фізичних осіб – це комплекс правових, організаційних та економічних заходів щодо повного використання наявних і прихованих можливостей справляння податків з особистих доходів та нарощування податкових надходжень з усіх джерел

доходів з метою фінансового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування.

Податок на доходи фізичних осіб є прямим податком, який безпосередньо залежить від виду і рівня доходів громадян. Цей податок в Україні відносять до загальнодержавних податків і зборів, проте більше 95 % цього податку надходить до місцевих бюджетів за місцем реєстрації фізичної особи. А до державного бюджету надходить лише 50 % податку на доходи фізичних осіб, мобілізованого на території міста Києва.

У таблиці 1 представлено динаміку надходження податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету України у період 2007-2013 рр.

Динаміка надходження податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету демонструє стійке зростання платежів з 34,7 млрд. грн. у 2007 р. до 72,1 млрд. грн. у 2013 р. більше як у два рази, виняток становить 2009 р., у якому надходження даного податку скоротилися у порівнянні з попереднім роком на 1,4 млрд. грн. У розрізі оподаткування окремих видів доходів фізичних осіб більше 90 % становить податок на доходи найманих працівників. З 2012 р. статтею 162.1.3 Податкового кодексу до платників податку на доходи фізичних осіб включено податкового агента, який зобов'язаний нараховувати, утримувати та сплачувати податок до бюджету від імені та за рахунок фізичної особи, вести податковий облік, подавати податкову звітність податковим органам і нести відповідальність за порушення встановлених норм [1]. Таке положення звільняє фізичних осіб, які отримують протягом року доходи винятково від податкових агентів, від подання річної декларації. Відтак з 2012 р. даний платіж визначено як податок, сплачений податковими агентами із заробітної плати, він у динаміці 2007-2013 рр. має тенденцію до зростання своїх значень із 31,3 млрд. грн. до 61,9 млрд. грн. або майже у два рази.

Незначну частку у структурі податку на доходи фізичних осіб займають платежів із доходів наступних видів діяльності: від продажу і оренди рухомого і нерухомого майна, спадщини, виграшів і призів та ін.

Таблиця 1

**Динаміка надходження податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету України
у 2007-2013 рр. (млн. грн.) [2]**

показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Податок на доходи фізичних осіб, в тому числі:	34782,0	45895,7	44485,2	51029,2	60224,5	68092,4	72151,1
<i>податок на доходи найманих працівників / сплачений податковими агентами із заробітної плати</i>	31307,2	41981,0	41047,7	46540,9	53217,9	59320,7	61955,1
<i>ПДФО – суб'єктів підприємницької діяльності і незалежної професійної діяльності</i>	209,9	280,3	322,2	272,7	415,7	–	–
<i>ПДФО на дивіденди та роялті</i>	261,4	330,5	236,1	365,8	418,7	–	–
<i>ПДФО у вигляді вигравішів або призів</i>	21,2	26,5	18,9	16,5	44,8	–	–
<i>ПДФО нерезидентів</i>	30,3	35,7	39,6	43,9	43,5	–	–
<i>ПДФО військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу</i>	1297,6	1631,6	1779,2	1986,9	2297,4	2372,7	2587,9
<i>ПДФО від інших видів діяльності / сплачений податковими агентами із доходів інших ніж заробітна плата</i>	961,8	605,5	327,8	386,3	526,8	2532,2	3534,8
<i>ПДФО від продажу та оренди нерухомого майна</i>	406,0	648,5	350,5	487,5	1378,2	–	–
<i>ПДФО від продажу та оренди рухомого майна</i>	7,7	19,6	24,8	49,7	297,5	–	–
<i>ПДФО від спадщини</i>	4,7	46,6	71,1	95,7	174,3	–	–
<i>ПДФО шахтарів</i>	–	–	–	527,0	1229,1	1349,5	1464,8
<i>Фіксований ПДФО від зайняття підприємницькою діяльністю</i>	272,3	286,3	264,3	253,2	21,5	–	–
<i>ПДФО, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування</i>	–	–	–	–	–	2517,4	2608,3

Базовою проблемою справляння податку на доходи фізичних осіб в Україні є масове ухилення від сплати цього платежу шляхом виплати заробітної плати «у конвертах», що оцінюється вітчизняними експертами на рівні близько 45-50 %, а відтак фіскальний потенціал ПДФО є значно вищим.

У вітчизняному законодавстві з 2012 р. відсутня кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків і, в першу чергу, в особливо великих розмірах. Для цього тепер достатньо компенсувати збитки державі «в повному обсязі». Легальна мінімізація податкових зобов'язань по сплаті податку на доходи фізичних осіб обумовлена недоліками самого механізму справляння податку та прогалинами вітчизняного податкового законодавства. Шляхом штучної маніпуляції податковим статусом джерела доходу найбагатші громадяни країни здійснюють мінімізацію своїх податкових зобов'язань. Саме тому, сьогодні на порядку денному стоїть боротьба із тіньовим сектором економіки, задля забезпечення поступального соціально-економічного розвитку країни та виходу із економічної та політичної кризи.

Під регулюючим потенціалом оподаткування особистих доходів слід розуміти здатність впливати на рівень життя громадян шляхом застосування податкової соціальної пільги та прогресивного оподаткування, що забезпечує, з одного боку, зниження податкового навантаження на малозабезпечені верстви населення, а з іншого – його поступове підвищення для заможних громадян.

Специфіка пільгового оподаткування доходів фізичних осіб характеризується тим, що від оподаткування звільняється певна частина доходу платника податку, якщо цей дохід дорівнює відповідному обсягу, визначеному щорічно Законом України «Про Державний бюджет України» і він залежить від прожиткового мінімуму доходів громадян і мінімальної величини заробітної плати.

Відповідно до положень Податкового кодексу податкова соціальна пільга з 01.01.2011 р. до 31.12.2014 р. дорівнює 50 % розміру прожиткового мінімуму

для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленої законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку.

Податкова соціальна пільга характеризується перерозподільними властивостями при оподаткуванні доходів громадян, оскільки визначає групи платників за їх соціальним статусом та спроможністю до праці. Існуючий підхід в певній мірі реалізує принцип платоспроможності платника податку на доходи фізичних осіб.

Водночас, на нашу думку, недоліком справляння податку на доходи фізичних осіб в Україні є те, що право на податкову соціальну пільгу мають лише особи, розмір заробітної плати який складає не більше задекларованого розміру (у 2014 р. – 1710 грн.), а якщо фізична особа отримує заробітну плату, скажімо у сумі 1720 грн., то права на отримання соціальної пільги у неї нема. Виникає питання, яким чином додаткових 10 грн. заробітної плати спроможні забезпечити необхідні життєві потреби людини. Зважаючи на вище зазначене, ми вважаємо, що необхідно внести корективи у вітчизняне податкове законодавство з метою звільнення від оподаткування величини прожиткового мінімуму для усіх громадян не залежно від величини заробітної плати, а суму, більшу за дану величину, оподатковувати відповідними ставками податку за прогресивною шкалою.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Річні звіти про виконання Державного і місцевих бюджетів України у 2007-2013 рр. Електронний архів. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://treasury.gov.ua>.